

УДК 159.944:37.015.3 (477.82) + 355.48

Олександр ОСТАПІЙОВСЬКИЙ,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології ВІППО,

<https://orcid.org/0000-0001-5006-9290>;

Неля КІНАХ,

доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та психології ВІППО,

<https://orcid.org/0000-0002-9025-6514>

Ставлення до безпеки у педагогів Волинської області

Досліджено сприйняття безпеки педагогами Волинської області в умовах війни. Проаналізовано ключові компоненти почуття безпеки, рівень тривожності та готовності до кризових ситуацій. Визначено провідні чинники – мир, стабільність, відсутність загроз. Підкреслено низький рівень практичної підготовленості освітян. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою програм підтримки психологічної стійкості та підвищення обізнаності щодо дій в умовах загроз.

Ключові слова: безпека, тривожність, загрози, війна.

Oleksandr Ostapiovskyi, Nelia Kinakh. Teachers' Perception of Safety in the Volyn Region.

The article examines how educators in the Volyn region perceive safety during wartime. Key components of safety, anxiety levels, and readiness for crisis situations are analyzed. Peace, stability, and absence of threats were identified as dominant factors. A low level of preparedness among teachers was observed. Further research should focus on developing support programs to strengthen psychological resilience and awareness of appropriate responses to emerging threats.

Keywords: safety, anxiety, threats, war.

Постановка проблеми. Формування відчуття безпеки у педагогів Волинської області є надзвичайно важливою темою в умовах війни. Освітнє середовище потребує стабільності та впевненості, адже психологічний комфорт освітян безпосередньо впливає на якість навчального процесу, ефективність виховання дітей та загальну атмосферу в закладі освіти.

Важливо розуміти, що педагогічна діяльність пов'язана не лише з передачею знань, а й з високим рівнем емоційного навантаження, соціальної відповідальності та адаптації до постійних змін у суспільстві. В останні роки система освіти зазнає значних трансформацій, спричинених пандемією, воєнними діями, реформами у сфері освіти та цифровізацією навчального процесу. Все це створює додаткові ризики та загрози для психоемоційного стану педагогів.

Особливої уваги потребує ситуація у Волинській області, яка знаходиться поблизу державного кордону та може стикатися з додатковими викликами безпеки. Тут важливим аспектом є не лише фізична безпека вчителів, а й їхній психологічний стан, соціальна підтримка та забезпечення належних умов праці.

Нестабільність та невизначеність щодо майбутнього можуть викликати відчуття тривожності, професійного вигорання, а інколи навіть демотивації до подальшої роботи.

Таким чином, формування відчуття безпеки у педагогів Волинської області є невід'ємною складовою ефективного освітнього процесу. Це питання потребує комплексного підходу, що включає психологічну підтримку, соціальну взаємодію, покращення умов праці та підвищення рівня особистої стресостійкості освітян. Забезпечення безпечного середовища для педагогів сприятиме не лише їхньому добробуту, а й підвищенню якості освіти загалом. Адже педагоги не тільки формують світогляд дітей, а й відіграють важливу роль у забезпеченні психологічного комфорту школярів, тому їхнє ставлення до загроз має важливу роль як в особистісному, так і соціальному вимірі [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Почуття безпеки є одним з основних психологічних чинників, що впливає на ефективність професійної діяльності педагогів, їхній емоційний стан та загальну якість життя [2]. Психологічна безпека в освітньому середовищі визначається як відчуття захищеності,

впевненості у своєму професійному становищі, а також свободи висловлювати власні думки без страху негативних наслідків (Kahn, 1990). Цей теоретичний аналіз спрямовано на розгляд ключових аспектів почуття безпеки педагогів та його впливу на їхню професійну діяльність.

У науковій літературі поняття психологічної безпеки розглядається в контексті взаємин, командної роботи та загального емоційного стану особи [3]. За визначенням Едмонсона [2], психологічна безпека – це спільне переконання групи осіб у тому, що середовище є безпечним для міжособистісних ризиків. Це особливо важливо в освітньому середовищі, де відчуття безпеки сприяє підвищенню рівня довіри між педагогами, студентами та адміністрацією [4].

Згідно з Абрахамом Маслоу, почуття безпеки є однією з базових потреб людини, що передують самовираженню та самореалізації. Це підтверджується сучасними дослідженнями, які демонструють, що відчуття психологічної безпеки безпосередньо впливає на ефективність праці педагогів, їхню мотивацію та психологічний добробут [5].

Чинники, що впливають на почуття безпеки педагогів: одним із ключових аспектів, що визначає рівень психологічної безпеки педагогів, є організаційний клімат; дослідження показують, що педагогічні колективи, в яких підтримується відкрите спілкування, взаємоповага та підтримка з боку керівництва, мають вищий рівень психологічної безпеки [6].

Педагогічна діяльність пов'язана з високим рівнем емоційного навантаження, що може призводити до стресу та емоційного вигорання [6]. Відсутність підтримки з боку колег та адміністрації, а також нестабільність у трудових відносинах можуть значно знижувати рівень почуття безпеки вчителів. Дослідження, проведене Е. М. Skaalvik, вказує на те, що ті вчителі, котрі відчувають емоційне виснаження, менш упевнені у своїх професійних навичках і частіше переживають страх втрати роботи [7].

Взаємодія з учнями також впливає на рівень почуття безпеки педагогів. Випадки агресії, цькування та інших форм насильства в освітньому середовищі можуть стати причиною зниження рівня психологічної безпеки педагогів [8]. Багато досліджень підтверджують, що освітні установи, які впроваджують політики запобігання конфліктам і підтримки педагогів,

сприяють створенню більш безпечного середовища для викладачів (Luthans et al., 2006).

Дослідження вказують на прямий зв'язок між рівнем психологічної безпеки педагогів та їхньою педагогічною ефективністю [9]. Вчителі, які почуваються захищеними, відкриті до нових методів навчання, активніше взаємодіють із колегами та краще адаптуються до змін у навчальній програмі.

Психологічна безпека сприяє підвищенню рівня професійної мотивації педагогів. Вони більш схильні до саморозвитку, активної участі в професійних спільнотах та запровадження нових методик викладання [10]. Це підтверджується дослідженнями, що демонструють: викладачі, які мають високу психологічну безпеку, більш схильні до ризику та творчих експериментів у навчальному процесі [11].

Дослідження Василенко [12] та Савчина [13] також підкреслюють підвищену емоційну уразливість педагогів у західних областях України через війну. Результати дослідження показують, що сприйняття загроз детермінується рядом чинників: рівнем тривожності, особистісними рисами, професійною стійкістю, а також специфікою інформаційного простору [14; 15]. В українському контексті це питання набуло особливої актуальності в умовах повномасштабної війни, коли локальні загрози стали повсякденною реальністю [12; 13].

Метою написання статті є аналіз особливостей сприйняття безпеки та її складових педагогами Волинської області. Воно є невеликою частиною аналізу даних, отриманих нами під час дослідження почуття безпеки у педагогів Волинської області.

Виклад основного матеріалу. Для дослідження почуття безпеки в педагогів Волинської області було розроблено анкету, яка включала п'ять блоків запитань, що відповідають таким напрямкам: розуміння відчуття безпеки та його основні фактори; джерела підтримки і допомоги; усвідомлення загроз і ставлення до безпеки; реакція на загрози й запобіжні заходи; ставлення до ризику, агресії та екстремальних ситуацій.

У дослідженні взяло участь понад 300 педагогів, різних фахових спрямованостей та професійного стажу, але для зручності підрахунків та переведення у відсоткові показники відібрано 300 анкет рандомним чином. Збір та обробка даних здійснювалася за допомогою гугл-форм та таблиць. У нашій статті ми розглянемо лиш невелику кількість отриманих даних,

які допоможуть нам окреслити поняття безпеки та найбільш пов'язані з ним явища.

Аналізуючи перше питання нашої анкети «Що ви маєте на увазі під „безпекою“?», потрібно врахувати, що сприйняття безпеки може бути індивідуальним і залежить від багатьох факторів, таких як культура, особистий досвід, вік, ситуація та інше. Тому варіанти відповідей, запропоновані респондентам, намагалися охопити різноманітні аспекти терміна «безпека».

Ми отримали такі відповіді щодо сприйняття безпеки:

«Мир, стабільність» (65,7 %). Це рейтинг про те, що безпека пов'язана з миром і стабільністю в оточенні, важлива відсутність конфліктів, війни і насильства, а це в час війни в Україні є більш ніж важливим.

«Відсутність погроз» (14,9 %). Ця відповідь вказує на те, що опитувані вважають безпеку, коли вони не відчують жодних загроз або ризиків у своєму житті.

«Відсутність загрозливих факторів» (40,3 %). Ця відповідь підкреслює важливість негативних ситуацій та намірів інших людей. Особам, які відчують себе в безпеці в цьому контексті, важливо, щоб нічого поганого не відбулося навколо них.

«Відсутність ворогів і загроз» (38,8 %). Ця відповідь вказує на те, що опитувані не хочуть мати ворогів та загроз у своєму житті та в житті своїх близьких.

«Ніхто не хоче мені зла і не загрожує моїм близьким» (10,4 %). Ця відповідь підкреслює

важливість відсутності загрози від інших осіб і важливість безпеки для близьких.

«Я здоровий і маю можливий догляд» (11,9 %). Відповідь вказує на важливість фізичного здоров'я та можливості догляду за ним для опитуваних.

«Фінансовий стан мого/моїх батьків стабільний» (9,0 %). Ця відповідь показує, що фінансова безпека батьків також має значення для безпеки опитуваних.

«Я переконався, що мої основні потреби задоволені» (4,5 %). Це відповідь про важливість задоволення основних потреб.

На запитання «Чи боїтеся ви ситуацій, пов'язаних із локальною загрозою (тероризм, війна, збройний конфлікт, заворушення, замах на вбивство, теракт, стрілянина, активний напад, дорожньо-транспортна пригода/катастрофа, пожежа, зараження)?» (див. рис. 1) ми отримали такі результати:

Аналіз відповідей на це питання дозволяє розглянути сприйняття ризику та готовність опитуваних до різних видів загроз та ситуацій:

Ступінь боязні. Два варіанти – «Я дуже боюся» і «Я трохи боюся» – разом складають 68,6 % відповідей, що свідчить про високий рівень боязні серед опитуваних щодо локальних загроз, таких як тероризм, війна, аварії та інші небезпеки.

Оптимізм і спокій. Відповіді «Не боюся, якимось впораюся» і «Я не хвилююся заздалегідь, поки нічого не відбувається» разом становлять 25,4 %. Це вказує на те, що частина опитуваних досить спокійно ставляться до потенційних загроз і впевнені у своїй спроможності впоратися з ними.

Рисунок 1. Результати відповідей на запитання «Чи боїтеся ви ситуацій, пов'язаних із локальною загрозою (тероризм, війна, збройний конфлікт, заворушення, замах на вбивство, теракт, стрілянина, активний напад, дорожньо-транспортна пригода / катастрофа, пожежа, зараження)?»

Самооцінка готовності до реагування.

Відповідь «Я вважаю, що у мене достатньо передбачення та інтуїції, щоб вийти майже з будь-якої ситуації неушкодженим» (1,5 %) свідчить про високий рівень внутрішньої впевненості деяких опитуваних у своїй здатності впоратися з ризикованими ситуаціями.

Знання та підготовленість. Відповідь «Я знаю, де і як шукати допомоги» (3,0 %) показує, що деякі опитувані розуміють важливість знання процедур та ресурсів для вирішення екстрених ситуацій.

Загальний висновок полягає в тому, що багато людей бояться локальних загроз і відчувають певну тривогу щодо таких ситуацій. Проте є і ті, які мають оптимістичний погляд на можливість упоратися з ризиковими ситуаціями, впевненість у своїй здатності подолати труднощі. Знання про джерела допомоги та ресурси для реагування також є важливим аспектом готовності до різних видів небезпек.

Додатково до вже зроблених висновків можна також розглянути такі аспекти:

Відсутність віри у випадковість. Відповідь «Я вважаю ці події малоімовірними, мені не обов'язково бути таким нещасливим» (0,0 %) не була обрана жодним респондентом. Це може свідчити про те, що більшість опитуваних усвідомлюють реальність ризику і не покладаються на випадковість або удачу. Вони, ймовірно, розуміють, що такі загрози є серйозними і можуть трапитися з будь-ким.

Розрив між страхом і підготовленістю. Більшість респондентів вказали, що вони «дуже бояться» або «трохи бояться» локальних загроз, але лише невелика частина відчуває впевненість у своїй здатності впоратися з такими ситуаціями («Не боюся, якимось впораюся» – 3,0 %; «Я знаю, де і як шукати допомоги» – 3,0 %). Це може свідчити про те, що хоча страх перед загрозами є високим, підготовленість або впевненість у власних навичках для реагування на ці загрози недостатні.

Високий рівень тривожності. Відсоток тих, хто «дуже боїться» (34,3 %) або «трохи боїться» (34,3 %), вказує на загальний високий рівень тривожності серед опитуваних. Це може бути відображенням загальної невпевненості в безпеці або в умовах, у яких вони живуть.

Мінімальна віра у передбачення. Відповідь «Я вважаю, що у мене достатньо передбачення та інтуїції, щоб вийти майже з будь-якої ситуації

неушкодженим» обрали тільки 1,5 % респондентів. Це свідчить про те, що більшість не покладається на власну інтуїцію або передбачення як основний засіб уникнення небезпеки; це може вказувати на більш реалістичний підхід до оцінки ризиків.

Залежність від зовнішньої допомоги. Низький відсоток тих, хто знає, де і як шукати допомогу (3,0 %), підкреслює важливість підвищення обізнаності та підготовленості до екстрених ситуацій. Це може свідчити про недостатнє знання чи впевненість у доступності та ефективності системи реагування на надзвичайні ситуації.

Проактивний підхід до ризику. Відсутність відповідей, які б відображали байдужість або переконання в тому, що «нічого поганого не станеться», свідчить про проактивний підхід до оцінки ризиків. Люди схильні сприймати загрози як реальні й потенційно небезпечні, що може мотивувати їх до пошуку інформації та підготовки до можливих ситуацій.

Загалом ці висновки свідчать про високу тривожність щодо локальних загроз, усвідомлення реальності ризиків і, водночас, про недостатню підготовленість або впевненість у власних можливостях реагувати на них. Це може бути сигналом для розробки та впровадження програм з підвищення обізнаності та підготовленості населення до надзвичайних ситуацій.

Висновки. Значущість миру, стабільності та відсутності загроз – «Мир, стабільність» (65,7 %), «Відсутність загрозливих факторів» (40,3 %), «Відсутність ворогів і загроз» (38,8 %) – є трьома найбільш високоцінними аспектами безпеки серед опитуваних. Важливо також зазначити: жоден опитуваний не вибрав варіант відповіді «Я маю великий контроль над тим, що відбувається навколо мене». Тут ми можемо робити декілька припущень: розуміння учасниками неможливості змінити чи контролювати все, що відбувається в навколишньому світі; досліджувані можуть відчувати обмеженість власного впливу на події навколо себе; реальність ситуації, де учасники її оцінюють як непередбачувану, незалежну від них.

У свою чергу, аналізуючи та порівнюючи це питання з іншими результатами анкети, ми можемо дійти до висновку, що відсутність вибору «контролю» як компонента безпеки свідчить про складність контролю над подіями навколо себе і може свідчити про те, що досліджувані були останнім часом

обмежені у впливі на власне життя та навколишній світ.

Загалом у першому питанні робимо припущення, що безпека – це складний і багатогранний концепт, який може мати різне значення для різних людей. Але наразі найбільш для педагогів Волині синонімами безпеки ми можемо назвати такі складові, як: мир та стабільність; відсутність загрозливих факторів; відсутність ворогів. Інші складові «безпеки» (фінансова, здоров'я, контролю над ситуацією тощо) відходять на задній план та не є такими вираженими. Також більшість респондентів (68,6 %) відчують страх перед локальними загрозами – війною, тероризмом, катастрофами. Це свідчить про глибоку емоційну реакцію на щоденну реальність.

Бачимо недостатній рівень готовності до дій у кризових ситуаціях. Незважаючи на високий рівень

страху, лише 3 % опитаних вказали, що знають, де і як шукати допомогу, а ще 3 % впевнені у своїй здатності впоратися з загрозою. Це вказує на серйозний розрив між відчуттям небезпеки та практичною готовністю до дій.

Видно реалістичне ставлення до ризиків: жоден респондент не вважає, що загрози малоймовірні або що їм «просто пощастить». Це демонструє усвідомлення реальності ризиків і відсутність легковажного ставлення до них.

Помітно низький рівень довіри до інтуїції та «внутрішніх ресурсів». Лише 1,5 % учасників покладаються на власну передбачливість або інтуїцію. Це може свідчити про схильність до більш об'єктивної оцінки ситуації.

Виявлена залежність від зовнішньої допомоги за умов низької поінформованості підкреслює потребу в створенні освітніх програм, які підвищать рівень готовності педагогів до надзвичайних ситуацій.

Використані джерела

1. Baum A., Fleming R., Davidson L. M. Chronic stress and the immune system. *Stress and Coping* / ed. by A. Monat, R. S. Lazarus. Springer, 2017. P. 21–45.
2. Edmondson A. Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly*. 1999. Vol. 44. No. 2. P. 350–383.
3. Edmondson A. C. The Fearless Organization: Creating Psychological Safety in the Workplace for Learning, Innovation, and Growth. Hoboken : Wiley, 2018. 256 p.
4. Brown S. P., & Leigh T. W. A new look at psychological climate and its relationship to job involvement, effort, and performance. *Journal of Applied Psychology*. 1996. Vol. 81. No. 4. P. 358–368.
5. Edmondson A., Lei Z. Psychological safety: The history, renaissance, and future of an interpersonal construct. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*. 2014. Vol. 1. No. 1. P. 23–43.
6. Maslach C., Leiter M. P. Understanding the burnout experience: Recent research and its implications for psychiatry. *World Psychiatry*. 2016. Vol. 15. No. 2. P. 103–111.
7. Skaalvik E. M., Skaalvik S. Teacher burnout: Relations with stressors, job satisfaction, and motivation. *Teaching and Teacher Education*. 2023. Vol. 127. Article No. 104063.
8. Організація безпечного освітнього середовища : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 2023 р.) / Нац. ун-т цивільного захисту України. Харків : НУЦЗУ, 2023. 132 с.
9. Безпека і здоров'я учасників освітнього процесу в умовах сучасних викликів : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Суми, 2023 р.) / Сумський обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. Суми : СОІППО, 2023. 164 с.
10. Безпечне освітнє середовище як умова навчання, соціалізації та розвитку особистості : матеріали регіональної наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 2023 р.) / Волин. ін-т післядиплом. пед. освіти. Луцьк : ВІППО, 2023. 120 с.
11. Ryan R. M., Deci E. L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*. 2000. Vol. 55. No. 1. P. 68–78.
12. Василенко О. В. Психологічна готовність педагогів до дій в умовах надзвичайних ситуацій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2022. № 1. С. 45–50.
13. Савчин М. В. Соціально-психологічна напруга в умовах війни: регіональні особливості реагування. *Психологія і суспільство*. 2023. № 3. С. 27–34.
14. Bleich A., Gelkopf M., Solomon Z. Exposure to terrorism, stress-related mental health symptoms, and coping behaviors among a nationally representative sample in Israel. *JAMA*. 2003. Vol. 290. № 5. P. 612–620.
15. Lerner J. S., Gonzalez R. M., Small D. A., Fischhoff B. Effects of fear and anger on perceived risks of terrorism: A national field experiment. *Psychological Science*. 2003. Vol. 14. № 2. P. 144–150.